

УДК 82-6-027.21

Сазонова О.В., Яковенко М.В.

ЕПІСТОЛЯРНИЙ СТИЛЬ ПИСЬМА (ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

У статті схарактеризовано поняття "епістолярної літератури". Уточнено, що це – різножанрові твори художньої літератури, у яких використовується форма листа або послання, узалежнена законами художньої умовності. Визначено одиницю епістолярної літератури, тобто лист.

Також проаналізовано похідні поняття – "епістолярна критика" та "епістолографія". Епістолографія – це листування приватного характеру, що в кращих своїх зразках має історико-культурне значення, відома з дуже давніх часів, початок її можна віднести до періоду античності.

Спостережено, що в розвитку української літератури епістолярій письменників займає чільне місце, оскільки листи є джерелом не тільки біографії письменників, але вони ще можуть надати важливі відомості про культурно-історичний та політичний розвиток того чи іншого періоду.

Наводиться думка про те, що письменницькі листи цінні, насамперед, тим, що в них містяться вкраплення літературно-критичних роздумів і оцінок. Розглядається поняття епістолярної критики на прикладі листування М. Коцюбинського та М. Чернявського.

Ключові слова: епістолярна література, епістолографія, епістолярій, епістолярна критика, лист.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Сьогодні такий вид спілкування як листування майже згас, оскільки всі засоби комунікації пережили технічну революцію і стали доступними: це і телефон, і інтернет. Це призвело до занепаду навичок розвитку зв'язного мовлення. Напевно, є сенс згадати епістолярний стиль письма, оскільки ми живемо в діловому комунікативному світі.

Останні дослідження та публікації. Українську історико-літературознавчу думку стосовно епістолярної спадщини репрезентують дослідження В. Гладкого та В. Святюця. Ґрунтовнішою позначені праці Л. Вашків, В. Ткачівського та І. Заб'яки, у яких розглядається специфіка епістолярного жанру кінця ХІХ – початку ХХ ст. Значним здобутком у вивченні приватних письменницьких кореспонденцій стали праці В. Брюховецького, М. Коцюбинської, В. Кузьменка, М. Острика, Ю. Сивоконя та ін.

Мета роботи – на теоретичному рівні з'ясувати стан вивчення епістолярного стилю у вітчизняному літературознавстві, унаочнити поняття на прикладі листів українських письменників.

Виклад власне матеріалу дослідження. Відомий європейський філософ Ф. Бекон писав: "Ми повинні зберегти пам'ять про одні тільки діяння людей, а й про їх слова..." [6, с. 12]. Велику роль у збереженні доброї пам'яті про думки і почуття людей відомих і маловідомих відіграють листи.

Епістолярна література або епістола (від грец. epistole – лист) – різножанрові твори художньої літератури, в яких використовується форма листа або послання, узалежнена законами художньої умовності [5, с. 235]. Своєю розвитку епістолярна література сягнула в добу Просвітництва: з'явилися відкриті листи-памфлети, листи-визнання, листи-новели. В українській літературі письменники зверталися до епістолярної форми, що спостерігається у повістях "Музикант" і "Художник" Т. Шевченка, у романі у листах "Намилена трава" П. Загребельного тощо.

Епістолографія (грецьке epistole – лист, послання та grapho – описую) – це листування приватного характеру, що в кращих своїх зразках має історико-культурне значення [5, с. 236]. Епістолографія відома з дуже давніх часів, початок її можна віднести до періоду античності.

Лист як засіб заочного спілкування людей особливо розвинувся у 17-18 століттях. Він використовувався у різних сферах життя (політичному, приватному, офіційному тощо) і був різноманітним за своїм змістом. Поширення листування привело навіть до укладання так званих "письмовників", котрі подавали зразки листів мало не на всі випадки життя. Українська епістолографія своїми коренями сягає часів Київської Русі, в епістолярній культурі якої простежуються сліди впливу античної форми.

У зв'язку з появою полемічної літератури епістолографія в Україні набуває соціального значення. Це була епоха відкритого стилізованого листа. До нас дійшли твори І. Вишенського, в яких письменник-чернець, який жив скорботами рідного краю, у короткій формі листа виявляє масштабність мислення, свою громадянську активність, виразну суспільну позицію.

Фактично ж історія спілкування в Україні українською мовою починається з ХІХ століття. З цього часу маємо велику кількість листів культурних діячів зокрема письменників, фольклористів,

композиторів, музикантів, що відображають світогляд, естетичні й політичні погляди, життєвий досвід авторів, їхні індивідуальні риси та ставлення до адресата.

Залишаючись фактом приватного життя окремих осіб, ці листи широко висвітлюють суспільне та культурне життя всієї нації. Свідченням цього є епістолярна спадщина Т. Шевченка, П. Куліша, М. Драгоманова, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, О. Кобилянської, В. Гнатюка.

Одиницею епістолярної літератури можна вважати лист. В. Сметанін, ґрунтовно проаналізувавши основні погляди науковців щодо ключового в епістолографії поняття "лист", робить висновок про те, що жодна з відомих нині дефеніцій епістоли не називає її головної ознаки – специфіки архітекtonіки, структури, побудови. Тільки остання, підкреслює вчений, дозволяє надійно відокремити власне лист від інших різновидів документальних джерел або актових матеріалів. За В.Сметаніним, "лист – це письмове повідомлення автора адресату, побудоване на основі типологічної архітекtonіки певного часу" [7, с. 61].

Найчіткіше це поняття визначає дефеніція В. Кузьменка: "Лист письменника – це твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності й конкретного адресата, написаний з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби" [4, с. 61].

Термін "епістолярна література" також розуміють і в широкому культурологічному сенсі: 1) епістолярний масив тієї чи іншої літературної особистості; 2) обопільне листування діячів культури (відкрите чи приватне); 3) твори у формі листів тощо.

Природа листа, його поетика, жанрово-стильова своєрідність дають читачеві змогу скласти враження про духовний образ, характер та темперамент його автора. Листу, як способу комунікативного акту, властиві такі функції: інформативність, інтроспективність, практичність.

Листи також є найкращим коментарем не лише до біографії митця, й до його творчості. В. Кузьменко наголошував на поліфонічності листа особлива форма бачення світу і людини, зображувана у творі). Г. Мазоха стверджувала, що в різних листах точки зору автора, адресата або інших осіб будуть залежать від домінуючої ролі одного з учасників епістолярного діалогу: автора чи адресата [2, с. 4-5].

Безперечно, на листування впливає та доба, в яку живуть автор і адресат. Листи дають уявлення про "творчу лабораторію" письменника, можуть бути сюжетом для його творів. Письменницькі листи цінні, насамперед, тим, що в них містяться вкраплення літературно-критичних роздумів і оцінок.

Епістолярна критика – аналіз і оцінка творів літератури з погляду сучасності, вміщені в листах. Епістолярні жанри із вкрапленням літературно-критичних роздумів і оцінок мають чималі традиції – ще від часів античності. В окремі періоди історії національних літератур вони досягли значного розвитку, стаючи одним із провідних різновидів літературної критики загалом.

Форма літературно-критичних оцінок, наявна в листах письменників, різноманітна. В епістоляріях І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, О. Кобилянської та ін. письменників наявні такі групи листів: листи, в яких письменники безпосередньо висловлюють своє розуміння твору чи ставлення до автора; листи, через корі письменники переказують авторам певних творів думку власну чи чужу; листи, адресати яких діляться враженнями від прочитаного чи почутого. Своєрідною формою вияву оцінки був фіксований інтерес до творчості певного автора і прохання переслати його твори, листи з критикою чужих авторів і листи з автокритикою [5, с. 237].

Стосовно епістолярної критики у вітчизняній науці про літературу усталилася думка, що це "аналіз і оцінка творів літератури з погляду сучасності, вміщені в листах". Розглядаючи кореспонденції письменників під цим кутом зору, дослідники диференціюють листи як жанр літературної критики і приватні листи з уміщеною в них літературною критикою [1, с. 53]. До першої групи відносять, зокрема, "Писульку" П. Гулака-Артемівського до редактора "Українського вестника", "Супліку до пана іздателя" та лист до редактора "Русского вестника" Г. Квітки-Основ'яненка, "Відкритий лист до Вш. п. В. Блавацького" І. Багряного та ін. Другу групу репрезентують письменницькі листи, у котрих зафіксована творча історія відомих і малопомітних творів літератури; містяться оцінки творів художньої словесності, відбиті стосунки письменників між собою, з редакторами, видавцями та ін.

Як приклад другої групи листів можна навести листування М. Коцюбинського та М. Чернявського.

В епістолярії Миколи Чернявського і Михайла Коцюбинського ми виділяємо дві групи листів: а) приватні листи з уміщеною в них літературною критикою; б) листи як жанр літературної критики.

За змістом їх можна поділити на три групи:

1) листи, в яких письменники безпосередньо висловлюють своє розуміння твору чи ставлення до автора;

2) листи, в яких автори переказують власну чи чужу (але авторитетну) думку про певні твори;

3) листи, адресанти яких діляться враженнями від прочитаного чи почутого.

При цьому будемо враховувати, що своєрідною формою вияву оцінки є також постійний інтерес до творчості певного автора і прохання переслати його твори або критичні статті інших письменників про них.

У листах М. Чернявський не раз критично оцінював твори Михайла Михайловича, й останній прислухався до його думки. Так, про оповідання "В путях шайтана" Микола Федорович писав, що

"слабким боком його є відсутність єдності, розпад його на якихось дві частини, майже не сполучені психологічним моментом" [3, с. 46].

Коцюбинський на критику не ображався, а навпаки прислухався, брав до уваги. Уже наступне оповідання-акварель "На камені" Чернявський прочитав із захопленням і такою ж була його оцінка: "До цього часу ви нічого кращого не написали. Це є верх вашої творчості. Бажаю вам і далі йти од сили в силу й бути таким, як зараз, ясним і об'єктивним, і виявляти таку артистичну повноту і закінченість" [7, с. 498]. Хоча як прискіпливий критик Чернявський не втримався від зауважень про "деякі дрібні стилістичні недоладності" [7, с.498].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, листи письменників XIX – початку XX ст.ст. цікаві для нашого покоління і як твори, що розкривають характер самого автора, особливості його творчої манери, і як форма літературно-критичних оцінок власних та чужих художніх і публіцистичних творів.

Використані джерела

1. Вознюк Г.Л. Майстерність письменницької критики // Рад. літературознавство. – 1983. – №7. – С. 53.
2. Зарицька Л.В. Жанрово-стильові особливості епістолярію Івана Франка (на матеріалі інтимного спілкування) : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / Л.В. Зарицька. – Львів, 2011. – 19 с.
3. Коцюбинська І.М. Михаил Коцюбинский. – М., 1962. – 191 с.
4. Кузьменко В.І. Письменницька епістолярія в українському літературному процесі 20 – 50-х років XX ст.: автореф. дис. на здобуття ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / В.І. Кузьменко. – К., 1999. – 21 с.
5. Літературознавчий словник – довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 752 с.
6. Сметанин В.М. Византийское общество XII – XV веков (по данным эпистографии). – Свердловск, 1987. – С. 12.
7. Чернявський М. Твори: У 10 томах. – Харків : Рух, 1998. – Т 2. – 596 с.

Sazonova O., Yakovenko M.

EPISTOLARY WRITING STYLE (THEORETICAL ASPECTS)

The article examines the notion of "epistolary literature". Specifies that it is multi-genre works of fiction that use form letter or message, addicted laws of artistic conventions. Defined the unit of epistolary literature – the letter. Also analyzed original concepts such as "epistolary criticism" and "epistolografiya." Epistolografiya – is the private nature of correspondence that his best specimens have historical and cultural significance, known from very ancient times, the beginning of it can be attributed to the period of antiquity.

Analyzes that the development of Ukrainian literature writers correspondence prominently because letters are not only a source of biography writers, but they can still provide important information about cultural, historical and political development of a period.

Is the view that writing letters is valuable primarily to the fact that they contain inclusions of literary-critical reflection and evaluation. Discusses the concept of epistolary criticism on the example of the correspondence of M. Kotsyubinsky and N. Cherniavsky.

Revealed that epistolography opinion in ukrainian literary criticism becomes widespread. Noticed that the ukrainian historical and literary opinion on the epistolary heritage was represented by researches of V. Svyatovets, V. Gladkogo, V. Dudko. Established that the researchers determine the consideration of private writer's letters not only in terms of their relationship with the artistic creativity, as much historical and literary sources. Noted that since the 90-ies of XX century. a priority for many epistolography studios becomes a comprehensive study of the genre. In particular, N. Nazarchuk one of the first in the ukrainian literature has analyzed letters of the late XVI – early XVII century, learned their place and significance, outlined the social and aesthetic function of correspondence of the specified era, in all its varieties. The works of L. Vaskiv, V. Tkachivskogo and I. Zabyaky focused on the specificity of the epistolary genre of the late XIX – early XX century. In general, the researchers differentiated letters as a genre of literary criticism and private letters with literary criticism fitted in them. There are groups of letters: letters in which the writers directly expressed their understanding of a work or author; the letters through which writers retell the authors of some works of the opinions of their own or someone else's; the letters, which recipients share their impressions read or heard.

Key words: epistolary literature, epistolography, epistolary, epistolary criticism, the letter.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2016 р.